

МОДЕЛИ НА КОМПЛЕМЕНТИЗАЦИЯ КЪМ РЕЧЕВО КАУЗАТИВНИ ПРЕДИКАТИ

Сияна Илиева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“

MODELS OF COMPLEMENTATION WITH SPEECH-CAUSATIVE PREDICATES

Siyana Ilieva
St. Kliment Ohridski University of Sofia

This study examines the choice of complementizers with speech-causative predicates in Bulgarian, focusing specifically on the verb *kaža* (“say”) as a representative of information-transmitting verbs. An online survey of 127 respondents was conducted to analyze the factors influencing the preference for *che* or *da*: communicative role, extralinguistic context, degree of urgency, formality of the situation, and the presence of the modal verb *tryabva* (“must/should”). The findings indicate that the choice of complementizers used with the verb *kaža* is shaped by pragmatic, syntactic and semantic parameters. Distinct differences emerge when respondents are divided into two groups based on their educational background: those with philological training demonstrate greater awareness of stylistic nuances. The study contributes to a deeper understanding of the interaction between formal and communicative aspects of complementation.

Keywords: Bulgarian language, complementation, speech-causative predicates, *che/da* clauses, modal verb *tryabva*, extralinguistic context

Подчинените изречения, заемащи позицията на обектен аргумент спрямо предиката в главното изречение, според съвременните лингвистични теории се числят към групата на *комплементните изречения*. Изборът на комплементни изречения се определя от субкатегоризационната рамка на предиката, с други думи е резултат от синтактико-семантична селекция. В българската синтактична литература са правени различни опити за типология на предикатите, които могат да селектират комплементни изречения в обектна позиция. Сред тези предикати централно място заемат глаголите за речева дейност и предаване на информация. На този фон взаимодействието между семантичните параметри и формалните характеристики на синтактичната връзка се очертава като перспективно поле за изследване, в което особено ценни могат да бъдат данните, получени по експериментален път.

Обект на изследването са комплементните изречения към глагола *кажа* като представител на класа глаголи за предаване на информация.

Предмет на изследването е изборът на комплементизатор – *че* или *да*, въвеждащ подчиненото изречение. Целта на изследването е да се идентифицират част от факторите, от които зависи изборът на комплементизатор от страна на говорещите. Изборът на глагола *кажа* е мотивиран от високата му фреквентност, а оттам – и високата му репрезентативност за посочените в теоретичния обзор семантични класове.

I. Обзор на литературата по въпроса

Според класификацията на Р. Ницолова *кажа* спада към групата на менталните предикати за речева дейност, чрез които се предава и приема информация. Авторката отбелязва, че предикатите от тази група са в широкия смисъл на думата речево-каузативни, защото предизвикват особен вид промяна в действителността – промяна в информираността на слушателя (Ницолова/Nitsolova 2008). Според семантичната класификация на глаголите с комплементи, предложена от З. Генадиева-Мутафчиева, *кажа* се числи към глаголите за волево-речева дейност (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 329). В класификацията на глаголите, които присъединяват комплементни подчинени изречения, възприета от Св. Коева, *кажа* спада към групата на глаголи за предаване на информация (Коева/Koeva 2019; 2021).

Комплементизаторите изразяват на лексикално равнище семантичната релация между предикат и комплемент, ако комплементът е подчинено изречение (Коева/Koeva 2021: 16). И. Кръпова определя *че* като универсален субординатор (комплементизатор) за реалис, който влиза в опозиция само с *да* като субординатор (комплементизатор) за иреалис (Кръпова/Krapova 2008). Според Р. Ницолова *да* е знак, че подчиненото изречение представя ситуация от някакъв невъзможен свят, т.е. е свързано с пресупозицията за нефактивност (Ницолова/Nitsolova 2001). Според Й. Тишева комплементизаторите маркират илокуционната сила на изречението, в началото на което стоят (Тишева/Tisheva 2001).

II. Методологична рамка и изследователска хипотеза

В изследването е възприет комбиниран формално-комуникативен подход към синтактичните явления, който определя и избрания методологичен апарат. За целта на изследването беше проведено онлайн анкетно проучване по метода на отзовалите се чрез инструмента Google Forms, включващо въпроси със затворен и със свободен отговор. Структурирането на анкетата е съобразено с издигнатата предварително хипотеза, че влияние върху модела на комплементизация могат да оказват следните фактори:

1. Комуникативната роля, с която се идентифицират анкетиранияте – говорещ (субект на изказването) или възприемател;

2. Екстралингвистичен контекст – ситуации на спешност, наложителност;
3. Характер на комуникативната ситуация – формален/неформален;
4. Наличието/отсъствието на допълнителни езикови маркери като модалния глагол *трябва*, който влиза в съчетание с *че* в по-голямата част от примерите.

Същевременно в дизайна на изследването са включени въпроси с отворен отговор, които позволяват на респондентите да обосноват избора си, като при това могат да посочат и допълнителни фактори, останали извън обсега на предварителната хипотеза. Общият брой на анкетиранияте лица е 127 души. Преобладават респондентите с висше образование или в процес на придобиване на висше образование, като по-голямата част (66%) са завършили нефилологическа специалност. В този смисъл, въпреки че проучването е непредставително, може да се твърди, че профилът на анкетиранияте лица дава основание за обобщения и изводи с висока степен на надеждност.

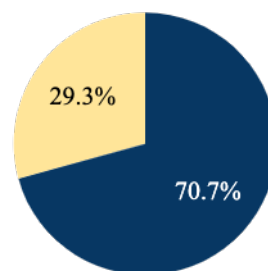
III. Резултати

Въпросите в анкетата са разделени на три части с цел да се тества доколко и как изброените фактори влияят върху избора на комплементизатор. Всяка част е съставена така, че да се изолира и провери ефектът на различен набор от фактори.

Част 1. Изказвания, отнасящи се към ситуации с различна степен на спешност:

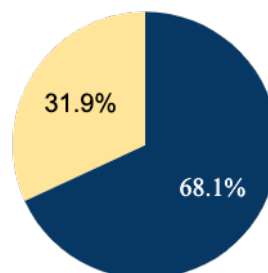
1.1 Представете си, че бързате и давате инструкции на свой колега. Кое изречение бихте използвали?

- Казах ти, че трябва да тръгваме веднага!
- Казах ти да тръгваме веднага!

1.2 Представете си, че Ваш колега Ви предава заповед от началника. Кое изречение би Ви стресирало повече?

- Началникът каза да си приключил със задачата до 17:00 ч.
- Началникът каза, че трябва да си приключил със задачата до 17:00 ч.

Фиг. 1. Процентно разпределение на отговорите на въпроси 1.1 и 1.2

Първата двойка въпроси е използвана с цел да се установи как комуникативната роля, с която се идентифицират анкетираните, повлиява избора на комплементизатор. Както личи от Фиг. 1, процентното съотношение в отговорите е сходно, но в противоположни посоки – докато при въпрос 1.1 70.7% от респондентите избират подчинено изречение, въведено с комплементизатор *че*, при въпрос 1.2 68.1% предпочитат комплементизатор *да*. Макар и двете изречения да се отнасят към подобни ситуации, в 1.1 се изразява пряка заповед от адресант към адресат, докато чрез 1.2 се предава заповед, зададена от трето лице – началника. Друга съществена разлика е, че в 1.1 респондентите са поставени в позицията на даващия заповедта, а в 1.2 – на приемащия я.

73% от хората, избрали *че* в 1.1 и *да* в 1.2, нямат филологическо образование. Ето как част от тях обясняват избора си в полето за коментар¹:

а. Смятам, че първата опция е по-спокойна заповед. Тя придава същия избор, но някак с повече уважение към другия човек.

б. Първото се усеща повече като молба, а второто – императивно, заплашително даже.

В позицията на субект на изказването тези респонденти намират за по-подходящо *че*-изречението. На базата на техните коментари едно от възможните обяснения е, че тази конструкция им звучи по-учтиво – като нещо, което биха казали на свой колега. В позицията на възприемател на заповедното изказване избират комплементизатор *да*. Коментарът, в който по най-лаконичен начин е представена мотивировката за избор на комплементизатор *да*, гласи: *По-кратко = по-стресиращо*. Отражено е възприятието, че по-кондензираната форма на изречението оказва по-силно емоционално въздействие върху адресата.

При респондентите с филологическо образование се наблюдава по-голяма конкуренция в отговорите – 33% избират комплементизатор *да* и на двете места. Ето какви обяснения са дали част от тях:

с. Разбира се, че има разлика. Стилистиката е определяща за посоката на внушение. Когато е по-кратко и отсечено, изречението оставя усещане за неотложност, бързина, моментно действие.

д. Втората конструкция звучи по-заканително.

Разликата между *че*- и *да*-изреченията е отбелязана и от тези респонденти. Предпочитанието към комплементизатор *да* би могло да се обясни с това, че в първия пример изборът не е продиктуван толкова

¹ Коментарите на респондентите се представят без правописно и пунктуационно нормиране.

от фактори като формалност и колегиалност, колкото от неотложността на действието, зададена посредством сказуемото *бързате* във въпрос 1.1: *Представете си, че бързате и давате инструкции на свой колега*. Друго възможно обяснение е, че структурата на *да*-изречението е в съответствие с принципа на езиковата икономия, което е отчасти отразено в следния коментар:

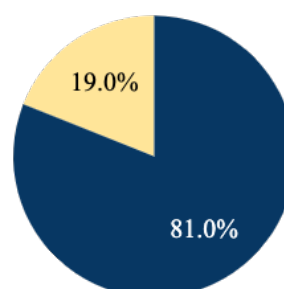
е. Във втория вариант на изказванията личи по-ясно липсата на време, защото самите те спестяват такова. Това е причината в ситуация, в която бързам, да ги предпочета, а в ситуация, в която вероятно се нуждаю от повече време – не.

Част 2. Изказвания, имплицирани различна степен на задължителност

В тази част респондентите се запознават с три различни изречения, обединени в две ситуации. В първата (въпрос 2.1) вниманието е насочено към наложителния характер на действието, маркиран допълнително от наречието *веднага*.

2.1 Представете си, че сте дете, което е навън от твърде дълго време. Кое изречение би Ви прозвучало по-строго?

- Майка ти каза да се прибереш веднага.
- Майка ти каза, че трябва да се прибереш веднага.

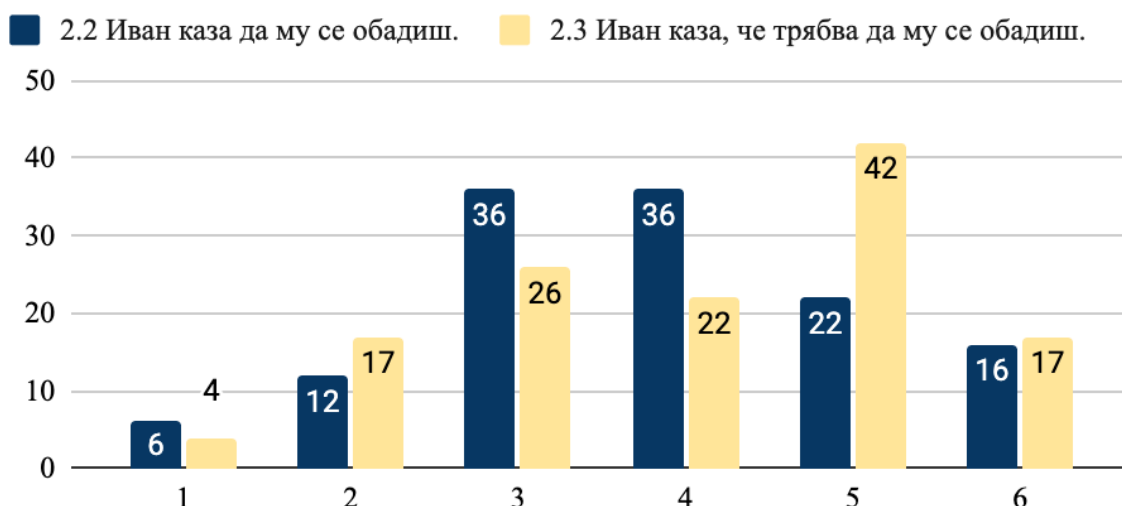
Фиг. 2. Процентно разпределение на отговорите на въпрос 2.1

Това е въпросът с най-голяма разлика в процентното съотношение на отговорите за цялата анкета – 80% от респондентите избират изречението с комплементизатор *да* като по-строго звучащо.

Втората ситуация представя две различни граматически конструкции за предаване на чужда реч, в които липсват предварително зададен контекст и маркери за наложителност като наречието *веднага* от първата ситуация. Респондентите трябва да оценят степента на задължителност по скала от 1 до 6.

Тази ситуация се отличава от предишната със значителна дисперсия на отговорите, както личи от Фиг. 3. Около 9.5% от респондентите са оценили еднакво и двете изречения. Останалите 90.5% са поставили различни оценки – отбелязана е разлика в степента на задължителност.

Каква степен на задължителност изразява следното изречение според Вас?

Фиг. 3. Количествено разпределение на отговорите на въпроси 2.2 и 2.3

Едно възможно обяснение е, че когато отсъства наличният във въпрос 2.1 маркер за наложителност *веднага*, е вероятно да се придаде по-голяма тежест на модалния глагол. Без предварително зададен контекст по-голяма част от респондентите избират конструкции с *че*, в които признакът задължителност е експлицитно изразен с модалния глагол *трябва*. Обратно, в ситуации с предварително зададен контекст (2.1), респондентите предпочитат конструкции с *да*.

Един от респондентите коментира разликата, която усеща при липсата на контекст:

а. Разбира се, глаголът „трябва“ кара изречението да звучи по-задължително, но тук (2.2 и 2.3) не е наличен контекстът на бързането, нито този на властовите отношения (липсата на тези особености оразличава стилистичния ефект на глагола „трябва“ от този на изреченията в предишната група).²

Отбелязано е също така влиянието, което оказва модалният глагол:

б. Конкретно тук, думата „трябва“ кара последния пример да звучи по-наложително.

в. Думата „трябва“ е доста задължаваща.³

д. Във второто има „трябва“ – затова го оценявам с 5. Щях да оценя изречението с 6, ако имаше „задължително“ – Иван каза задължително да му се обадиш.⁴

² В предходните изречения този респондент е избирал единствено комплементизатор *да*. В 2.2 и 2.3 е оценил варианта с *че+трябва* като по-задължаващ.

³ Същият респондент дотук е избирал само *да*-конструкции, а в предишното поле за коментар е написал „По-кратките изречения звучат по-заповедно“.

⁴ Респондентът неусетно разменя комплементизаторите – когато задължителността е маркирана от наречие, комплементизаторът *да* му звучи по-подходящ.

Коментарите показват, че респондентите често приписват задължителността на модалния глагол *трябва*, но също така осъзнават, че тя може да се смекчи или засили вследствие на други фактори – наречие от типа на *веднага* или властови отношения, зададени от контекста. Наблюдава се и неконсистентност в отговорите – един и същи респондент в различен контекст избира различни конструкции като по-задължаващи. Това отразява интуитивен и контекстуално зависим подход в попълването на анкетата.

Част 3. Изречение с отрицание при главния предикат

В тази част от изследването е избран пример, в който липсва модален глагол при изречението, въведено с *че*, и разликата между двата варианта на изказването се състои единствено в комплементизатора.

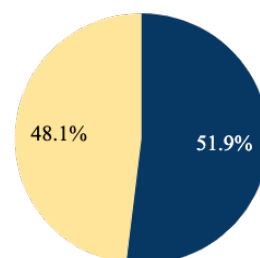
3.1 Ваш колега вчера е отсъствал от работа - твърди, че е страдал от болки в гърлото, но Вие сте го видели вчера и Ви е изглеждал съвсем здрав. Как бихте изразили съмнението си в неговото оправдание?

Попълнете:

Вчера го видях, но не каза ____ го е боляло гърло.

● да

● , че

Фиг. 4. Процентно разпределение на отговорите на въпрос 3.1

Конкуренцията в отговорите при този въпрос е най-осезаема, както личи от Фиг. 4. След разделяне на респондентите по фактора наличие на филологическо образование се откроява разлика в предпочитания комплементизатор. При респондентите с филологическо образование процентното разпределение е следното: 60% избират комплементизатор *да*, 40% избират комплементизатор *че*. При респондентите без филологическо образование процентното разпределение изглежда така: 46% избират комплементизатор *да*, 54% избират комплементизатор *че*. В полето за коментар може да се потърси обяснение на разликата в предпочитанията на двете групи. Един от респондентите без филологическо образование се обосновава по следния начин: „*Че*“ ми звучи по-близо до литературния изговор. Възможно е изборът на *че*-изреченията да се дължи до известна степен на това, че някои респонденти без филологическо образование не се доверяват на езиковата си интуиция, а се стараят да изберат отговора, който им звучи правилно.

За сравнение следва да се покаже как са се обосновали респонденти от същата група, които са избрали комплементизатор *да*:

а. Трудно е да обясня интуицията си. Сякаш „че“ предхожда факт, а „да“ – хипотеза.

б. Да – вероятност, че – факт

с. Има разлика и тя показва нашето отношение към твърдението.

д. При употребата на „че“ изречението звучи така сякаш сме склонни да се съгласим с твърдението в него и сякаш просто преразказваме това, което са ни казали, без да изразяваме личното си мнение – приемаме казаното за „чиста монета“. Когато обаче използваме „да“, изречението вече звучи така сякаш цитираме дословно чуждите думи, но се съмняваме в тяхната вярност.

Тези отговори свидетелстват за това, че част от респондентите без филологическо образование забелязват промяна в отношението към предадената информация, зависеща единствено от избора на комплементизатор. Един извод, който би могъл да се извлече от тази част на анкетата, е, че в контекст, в който се изразява съмнение, комплементизаторът *да* има по-голям потенциал да предаде непълно доверие към чуждо изказване, докато *че* предава изказването неутрално.

Настоящото изследване демонстрира, че моделът на комплементизация е резултат от комплексното влияние на прагматични и синтактико-семантични параметри. Представеното разпределение на отговорите в анкетата показва, че изборът на комплементизатор към глагола *кажа* може да бъде повлиян от различни фактори – комуникативната роля, с която се идентифицират анкетираните, екстралингвистичния контекст, характера на комуникативната ситуация, наличието/отсъствието на допълнителни езикови маркери като модалния глагол *трябва*, както и езиковото образование на участниците. При предаване на заповед или неотложност, *да*-конструкцията често е предпочитана, като някои респонденти я приемат за по-силно императивна. Когато липсва предварително зададен контекст на неотложност и основният акцент бъде поставен върху признака задължителност, по-голяма част от анкетираните избират конструкции с комплементизатор *че* и модален глагол *трябва*. В ситуация на съмнение или непълно доверие към чуждо изказване, *да* има по-голям потенциал да бъде предпочетен комплементизатор, докато *че* предава изказването неутрално. В бъдеще изследването може да бъде продължено в няколко направления: типологично разширяване на предикатите – бъдещи проучвания биха могли да включват и други видове предикати, които селектират комплементни изречения в обектна позиция, за да се сравни как изборът на

комплементизатор се променя в зависимост от глагола; разширяване на извадката посредством анкета, обхващаща значително по-голям и демографски по-разнороден брой респонденти, за да се повиши общата представителност на данните.

БИБЛИОГРАФИЯ

ГСБКЕ/GSBKE 1983: Граматика на съвременния български книжовен език. Т. III. Синтаксис. София: Издателство на БАН, 1983. [*Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik*. Т. III. Sintaksis. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1983.]

Коева/Коева 2019: Коева, Св. Комплементите в български. // Мичева, В., Д. Благоева, С. Колковска, Т. Александрова, Хр. Дейкова, ред. *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*, София: Издателство на БАН, 2019, 57 – 68. [Koeva, Sv. Komplementite v balgarski. // Micheva, V., D. Blagoeva, S. Kolkovska, T. Aleksandrova, Hr. Deykova, red. *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreiychin”*, Sofia: Izdatelstvo na BAN, 2019, 57–68.]

Коева/Коева 2021: Коева, Св. Към типологичен анализ на комплементността в български. // Коева, Св., М. Стаменов, ред. *Доклади от Международната годишна конференция на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“*. Т. 2. София: Издателство на БАН, 2021, 13 – 27. [Koeva, Sv. Kam tipologichen analiz na komplementnostta v balgarski. // Koeva, Sv., M. Stamenov, red. *Dokladi ot Mezhdunarodnata godishna konferentsiya na Instituta za balgarski ezik “Prof. Lyubomir Andreiychin”*. Т. 2. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 2021, 13–27.]

Кръпова/Крaпова 2008: Кръпова, И. Наблюдения върху синтактичните свойства на съюзната връзка дето. // *Bulgaristica – Studia et Argumenta. Festschrift für Ruselina Nitsolova zum 65. Gebutstag. Specimina Philologiae, Slavicae. München*, 305 – 321. [Krapova, I. Nablyudeniya varhu sintaktichnite svoystva na sayuznata vrazka deto. // *Bulgaristica – Studia et Argumenta. Festschrift für Ruselina Nitsolova zum 65. Gebutstag. Specimina Philologiae, Slavicae. München*, 305–321.]

Ницолова/Nitsolova 2001: Ницолова, Р. Значение и граматични особености на сложните изречения с предикати за знание в българския език. // *Съвременни лингвистични теории*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2001, 174 – 192. [Nitsolova, R. Znachenie i gramatichni

osobenosti na slozhnite izrecheniya s predikati za znanie v balgarskiya ezik. // *Savremenni lingvistichni teorii*. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”, 2001, 174–192.]

Ницолова/Nitsolova 2008: Ницолова, Р. Проблематика на сложните изречения с комплменти в българския език. // *Јужнословенски филолог*, 64, 2008, 261 – 272. [Nitsolova, R. Problematika na slozhnite izrecheniya s komplementi v balgarskiya ezik. // *Juzhnoslovenski filolog*, 64, 2008, 261–272.]

Тишева/Tisheva 2001: Тишева, Й. Подчинително свързване в сложното изречение. Комплементизаторите в българския език. // *Съвременни лингвистични теории*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“, 2001, 164 – 173. [Tisheva, Y. Podchinitelno svarzvanе v slozhnoto izrechenie. Komplementizatorite v balgarskiya ezik. // *Savremenni lingvistichni teorii*. Plovdiv: UI “Paisiy Hilendarski”, 2001, 164–173.]